

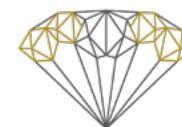

Essay

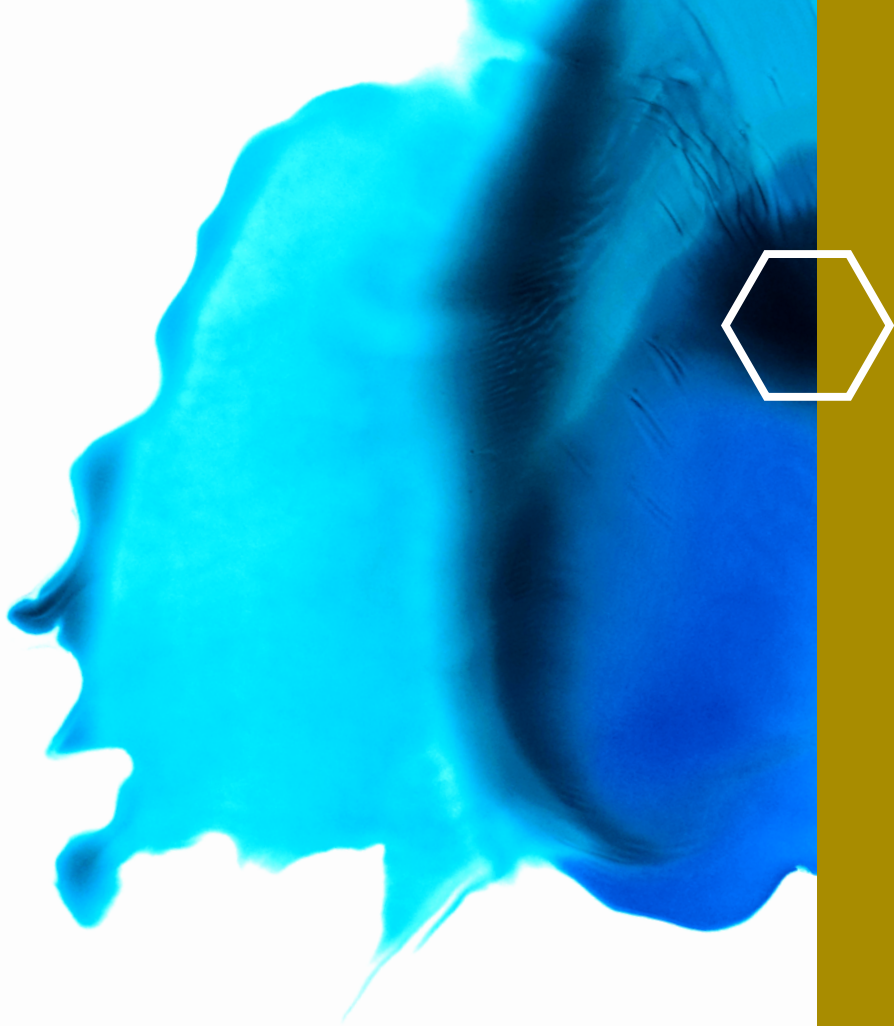
Kunsten en kansen op *De Schans*

Het belang van kunstonderwijs
voor langdurig zieke kinderen

Maria Hendriks

**CREATIEF
VERMOGEN**
Utrecht

Het Sint Franciscusziekenhuis in Venlo, ik ben 7 jaar. Ik lig volledig in de kreukels na een verkeersongeluk. Na een week of drie mag ik af en toe opstaan om naar de speelkamer te gaan. Er staat allerlei speelgoed en er zijn andere kinderen om mee te spelen, maar ik wil alleen maar tekeningen maken. Als er één af is, hup een nieuw blaadje. De zuster probeert mij op andere gedachten te brengen, maar ik ben volhardend. Ik wil tekenen. De drive is niet te stoppen, ik kan hem nog navoelen. "Laat haar maar", zegt mijn wijze moeder.

Maria Hendriks
Leerkracht De Schans

Na het ongeluk in 1972 werd ik gelukkig weer helemaal beter.

De kinderen op Buitenschool *De Schans* met wie ik als leerkracht werk hebben een langdurige of chronische ziekte. Voor hen is het onzeker of ze ooit beter worden, voor sommigen is het nog onduidelijk wat ze eigenlijk mankeren. Zorgenkindjes voor de ouders. Als ze bij ons op school starten hebben ze er al een hele medische geschiedenis op zitten. Onderzoeken, prikken, sondes, opnames, operaties, revalidatie, medicijnen, bijwerkingen, andere medicijnen. Hoewel alle kinderen anders zijn hebben ze één ding gemeen; ze zijn zo kwetsbaar dat ze niet op een gewone school kunnen functioneren. Ze hebben extra zorg en aandacht nodig.

Je bent hier
in de eerste
plaats kind,
geen patiënt.

Het grootste deel van de leerlingen op *De Schans* gaat heel graag naar school. School geeft rust en vertrouwen. De groepen zijn klein: maximaal vijftien kinderen bij elkaar. Hier, in jouw eigen klas, weet je waar je aan toe bent; de dagen hebben een duidelijke structuur en dat vinden veel kinderen prettig.

Je ontmoet er andere kinderen met wie je kunt spelen en samenwerken. Veel kinderen leven in een sociaal isolement; buiten het gezin zijn er maar weinig mogelijkheden voor ze. En het is bijzonder fijn voor ze dat ze hier geen uitzonderingspositie hebben.

Ze zijn 'gewoon ziek', iedereen heeft wat en dat is oké. Dat je er anders uitziet – kaal, heel dik, heel klein, met een helmpje op of met een misvormd gezicht- of dat je tijdens de schooldag twee keer op het bed in de klas moet rusten is geen issue. Je bent hier in de eerste plaats kind, geen patiënt.

Een lijf dat niet gezond is heeft consequenties voor de algehele ontwikkeling van een kind. Motorisch, sociaal-emotioneel en cognitief lopen langdurig zieke kinderen vaak achter op hun gezonde leeftijdsgenoten. Ze zijn bijvoorbeeld zelden zindelijk als ze op hun vierde naar school gaan, sommigen kunnen nog maar net lopen of praten. Gedragsproblemen komen vaker dan gemiddeld voor. Soms is kunnen spelen niet vanzelfsprekend. Veel werk aan de winkel dus voor de kleuterjuffen!

Begin 2020 schreef Dirk Monsma het artikel *Word wie je bent! Ontwikkel je kunstzinnig talent. Veldverkenning cultuurparticipatie chronisch zieke kinderen en jongeren.*

Zijn onderzoek richtte zich vooral op kinderen en jongeren (onder de 25 jaar) die langere tijd of zeer regelmatig in ziekenhuizen verblijven.

Een verbazingwekkend groot aantal, maar liefst 1,3 miljoen, heeft een chronische aandoening. Dat is ruim één op de vier. Het gaat om ziektes als diabetes, reuma, taaislijmziekte, astma, maar ook psychische aandoeningen als ADHD en depressie. Uit cijfers van Lineke van Hal e.a. die in 2019 *Een actueel perspectief op kinderen en jongeren met een chronische aandoening in Nederland* publiceerde, blijkt dat kinderen en jongeren met een chronische aandoening hun leven een lager cijfer geven dan gemiddeld. Ze voelen zich minder thuis bij clubs en verenigingen en voelen zich belemmerd door hun gezondheid.

Als de eindmusical nadert, komt er een talent aan het licht: dansen! Ze verzint in haar eentje een hele choreografie.

Michelle

Michelle stroomt pas op latere leeftijd in op *De Schans*. Ze heeft diabetes en heeft inmiddels geleerd zichzelf te prikken. Haar thuissituatie is problematisch, want er is geweld en misbruik in het spel. Het leren gaat lastig en in haar groep raakt ze continu in conflict met klasgenoten.

Als de eindmusical nadert, komt er een talent aan het licht: dansen! Michelle verzint in haar eentje een hele choreografie en neemt de leiding bij het instuderen met haar groep. Tijdens de uitvoering schittert ze, door vooraan de groep te staan en de sterren van de hemel te swingen.

Werken vanuit de kunsten is een prachtige ingang om het leren bij deze kinderen vlot te trekken.

Norah- "Een monster dat schildert"

Kunsten bij de kleuters

Werken vanuit de kunsten is een prachtige ingang om het leren bij deze kinderen vlot te trekken. Liedjes zingen in de kring, verhalen vertellen, samen dansen en muziek maken, dramaspelletjes waarbij ze elkaar na moeten doen of iets moeten uitbeelden met hun lijf, experimenteren met allerlei materialen, zoals klei, stof of karton. De mogelijkheden zijn eindeloos en ik prijs mij gelukkig dat ik hiervoor in de kleutergroepen volop ruimte heb, binnen en los van de methode.

Via de kunsten worden in de kleuterjaren allerlei basisvaardigheden geleerd, die kinderen hun hele schoolcarrière, ja hun hele leven, kunnen gebruiken.

Creatief Vermogen Utrecht - "Stralen van de Diamant"

De negen "Stralen van de Diamant", door Creatief Vermogen Utrecht ontwikkeld en uitgewerkt, schitteren alle kanten op. Het creatief denken en doen, de ambachtelijkheid/vakmatigheid tonen, het jezelf aansturen, verbeeldingskracht tonen, het samenwerken, reflecteren op wat je doet en je eigen creatief proces doorgronden, ja zelfs de omgevingsgerichtheid met accent op kunst wordt opgerekt.

Na de overgang naar groep drie verandert er veel. De roosters slibben dicht met cognitieve schoolvakken. Er moet elke dag gelezen, geschreven en gerekend worden. Daarbij drie keer in de week gym, plus nog de verschillende therapieën, zoals fysiotherapie en logopedie, die nodig zijn en tijd in beslag nemen. En dan heb ik het nog niet eens gehad over alle andere vakken zoals wereldoriëntatie, leefstijl en verkeer. Door dit volle programma raken de kunstvakken nogal eens in de verdrinking en dat is heel jammer. Gezien de beperkte energie die veel langdurig zieke kinderen hebben, moeten er keuzes gemaakt worden. Het leren door te spelen en experimenteren raakt op de achtergrond. Drie kwartier beeldend vormen, een half uurtje muziek in de week, tekenen als je klaar bent met je werk; dat is het dan ... .

Van resultaatgericht naar procesgericht

Het belang van kunst en cultuur op school wordt gezien door de schoolleiding en het team. Er is een cultuurcommissie, waar ik deel van uitmaak, die subsidie aanvraagt bij de gemeente. Er is een samenwerking met KOPA (Linda Rosink en Manja Eland) om een schoolvisie op kunst- en cultuuronderwijs op te stellen en een leerlijn beeldend vormen te implementeren aan de hand van leskisten met bijbehorende handleidingen en toegang tot de website ikpionier.nl. Linda en Manja geven regelmatig co-teachingslessen, die heel waardevol en inspirerend zijn voor het team en de leerlingen. We zien langzamerhand een verschuiving van resultaatgericht werken naar een manier van werken waarbij het proces, het experiment centraal staat. De lessen van KOPA bieden hiervoor maximaal ruimte. Voor veel leerkrachten is het wennen om niet regelmatig een kant en klaar keurig werkje mee naar huis te geven -kinderen trots, ouders blij- maar in de lessen het zelf ontdekken en spelen met materialen en het ontdekkend leren toe te laten. Met een uitkomst die misschien niet altijd gelukt is, maar wel origineel en passend bij het individuele kind. Samen met KOPA onderzoeken wij hoe we de leskisten nog beter onder de aandacht van leerkrachten kunnen brengen en hoe deze gebruiksvriendelijker worden voor leerkrachten en leerlingen.

Op *De Schans* prijzen wij ons gelukkig met een vakdocent muziek. In elke groep wordt elke week een half uur gezongen en muziek gemaakt onder leiding van Ingrid Tjaden. Zij sluit perfect aan bij wat kinderen kunnen. Afhankelijk van de groepsleerkracht wordt er meer muziek in de klas gebracht. Een vakdocent beeldend vormen is er helaas niet. Ik denk dat veel leerkrachten hier heel blij mee zouden zijn!

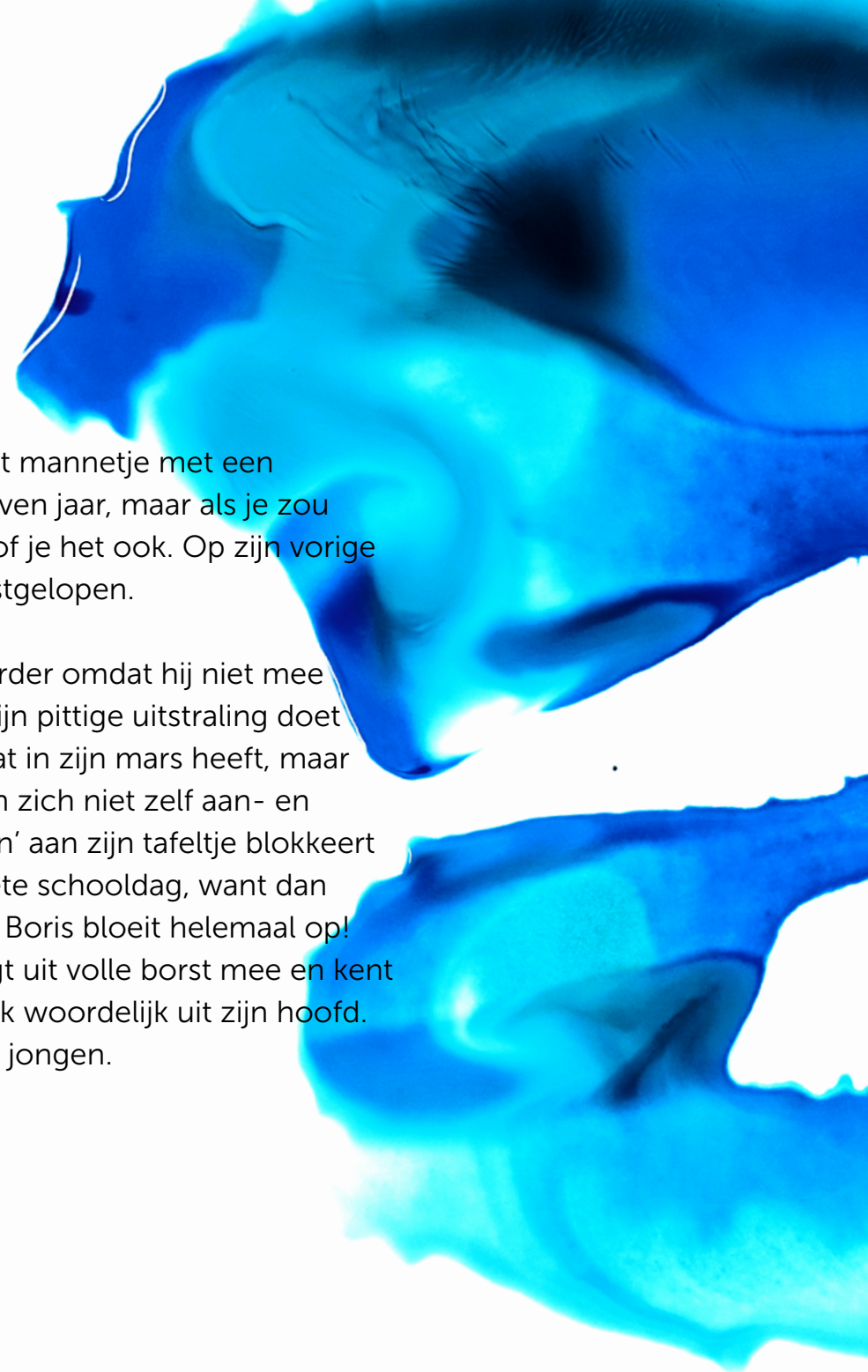

Maandag is zijn favoriete schooldag, want dan geeft juf Ingrid muziekles. Boris bloeit helemaal op!

Boris

Boris is een klein, compact mannetje met een krachtige stem. Hij is al zeven jaar, maar als je zou zeggen dat hij vier is geloof je het ook. Op zijn vorige (reguliere) school is hij vastgelopen.

Hij werd er steeds onzekerder omdat hij niet mee kon komen met de rest. Zijn pittige uitstraling doet vermoeden dat hij heel wat in zijn mars heeft, maar hij is nog niet zindelijk, kan zich niet zelf aan- en uitkleden en in het 'werken' aan zijn tafeltje blokkeert hij. Maandag is zijn favoriete schooldag, want dan geeft juf Ingrid muziekles. Boris bloeit helemaal op! Hij heeft ritmegevoel, zingt uit volle borst mee en kent alle liedjes van vorige week woordelijk uit zijn hoofd. Bij muziek excelleert deze jongen.

Rolmodellen

De cultuurcommissie organiseert ook museumbezoek en theater- en dansvoorstellingen binnen en buiten de school. Hoewel culturele instellingen bereid zijn om mee te denken en op maat te leveren, is het organiseren van buitenschoolse activiteiten ingewikkeld. Onze leerlingen zijn minder mobiel dan gezonde kinderen. Een flinke wandeling naar het centrum of een ritje met de stadsbus is geen optie. Er moeten veel volwassenen mee om de kinderen te begeleiden en (medisch) te verzorgen. Vaker wordt daarom gekozen voor een voorstelling of concert op school.

Al missen kinderen zo de speciale entourage van het theater of de concertzaal – de gymzaal heeft toch minder sfeer -, ze komen toch in contact met professionele kunst.

Jarenlang hebben de Cliniclowns interactieve voorstellingen gespeeld op *De Schans*, soms in het groepslokaal, soms ook voor meerdere groepen tegelijk in de gymzaal of de hal.

Ook kwam de 'Classic Express' op bezoek. Een prachtig initiatief van het Prinses Christina Concours. Jonge talentvolle musici geven klassieke concertjes in een speciale trailer, die omgebouwd kan worden tot een kleine concertzaal. Met de trailer rijden ze heel Nederland door om concerten te geven op scholen. Kinderen krijgen zo de gelegenheid kennis te maken met klassieke muziek en de muzikanten doen podiumervaring op. Ideaal voor onze leerlingen. Leerkracht Cathy zei hierover: "Ik vond het een bijzondere ervaring voor mijzelf en de kinderen. De wisselwerking tussen leerlingen en musici was mooi om te zien. De omgeving en lichteffecten waren indrukwekkend en ik zag de leerlingen genieten. Ze waren onder de indruk van de muziek."

Alle kinderen waren positief over deze ervaring en een aantal zou zelf ook wel een instrument willen leren bespelen. De kracht van positieve rolmodellen!

Prinses Christina Concours - "Classic Express"

Het liefst speelt ze prinses en verkleedt ze zich. Je kunt haar geen groter plezier doen, dan met haar mee te spelen.

Aicha

Aicha's schoolcarrière begint wat later, omdat ze lang in het ziekenhuis heeft gelegen vanwege haar hart. Dat werkt niet goed. Ze is al vaak geopereerd. Behalve haar witte gezichtje en de wallen onder haar ogen, ziet ze er heel gewoon uit.

Aicha spreekt nog niet zo veel Nederlands, maar dit weerhoudt haar niet te praten en vrienden te maken. Alles wat te maken heeft met fantasie en verhalen, raakt een snaar bij haar. Haar ogen worden groot en ze komt direct in beweging.

Het liefst speelt ze prinses en verkleedt ze zich. Je kunt haar geen groter plezier doen, dan met haar mee te spelen. "Ik ben Elsa, juf jij bent Anna en wij hebben toverkracht!"

“Kijk, ik heb een lichamelijke beperking, maar ben toch danser geworden.”

In zijn artikel stelt Dirk Monsma dat de ontwikkeling van kinderen en jongeren met een chronische aandoening door middel van kunst nog een onontgonnen gebied is. Er zou zoveel meer kunnen! Hij pleit voor meer bewustwording bij reguliere culturele aanbieders: “Besteed als reguliere aanbieder extra aandacht aan kinderen met een chronische ziekte. Vergroot je kennis. Zorg voor speciale intakes en laat op je website zien dat je rekening houdt met speciale doelgroepen.”.

Met de groeiende aandacht voor diversiteit en inclusie heb ik goede hoop dat culturele aanbieders hiervoor open staan.

Ook adviseert hij een gemeenschap met jonge ervaringsdeskundigen - chronisch zieken of mensen met een fysieke beperking - die zich geschoold hebben in de kunsten, te vormen. Deze mensen in contact brengen met jonge kinderen stimuleert: “Kijk, ik heb een lichamelijke beperking, maar ben toch danser geworden. Dat kun jij ook bereiken!”

Hoofd, hart en handen kunnen samenwerken in het leren en ontdekken.

Kunst als medicijn?

Er is al veel onderzoek gedaan naar het effect van sportbeoefening voor zieken. Inmiddels wordt aangenomen dat sport en bewegen de geestelijke en lichamelijke gezondheid van mensen ten goede komt. Gepaste sport kan in sommige gevallen zelfs genezend werken. Ook is er onderzoek gedaan naar de werking van muziekbeleving bij zieken. Creatieve therapie kennen we in de ouderen- en gehandicaptenzorg. Ook de antroposofie maakt gebruik van creatieve middelen voor heling. Maar wat brengt kunstbeoefening door chronisch zieke kinderen en jongeren teweeg? Kan kunst een medicijn zijn? Om beter te worden, niet ernstiger ziek te worden dan je al bent, je beter te voelen in je lijf, je gelukkiger te voelen? Dat verdient meer onderzoek!

Natuurlijk heb ik hier, door mijn werk met langdurig zieke kinderen, ideeën over. Kunst en cultuur zouden een veel prominentere plek in het onderwijs aan langdurig zieke kinderen moeten innemen. Zoals rekenen, taal en wereldoriëntatie kernvakken zijn, zou ook kunstonderwijs in het centrum moeten staan van het curriculum. Door te maken (zelf doen) en mee te maken (in aanraking komen met professionele kunst), kunnen langdurig of chronisch zieke kinderen trauma's verwerken en expressie geven aan wie ze zijn en dat wat ze bezighoudt, bewust of nog onbewust. Ze kunnen hun verborgen talenten ontdekken en ontwikkelen en meer zelfvertrouwen krijgen. Hoofd, hart en handen kunnen samenwerken in het leren en ontdekken. Door kunst kunnen kinderen die ziek zijn weer 'vriendjes worden met hun lijf'.

Door kunst kunnen kinderen leren problemen op te lossen en moeilijkheden overwinnen.

Het lijf waar ze meestal meer lasten dan lusten van beleven. Ze kunnen ervaren dat er niks mis is met hun bijzondere manier van bewegen of spreken. Ze leren technieken en vaardigheden, die voor hen misschien niet vanzelfsprekend zijn en extra doorzettingsvermogen vragen. Ze leren tonen en delen van hun creaties; trots zijn op wat ze zelf gemaakt en bedacht hebben. Kijken naar andermans werk en daar op een respectvolle manier over communiceren, empathie ontwikkelen door zich te verplaatsen in anderen. Door kunst kunnen kinderen leren problemen op te lossen en moeilijkheden overwinnen.

Ja, ik zie ook de praktische bezwaren van het meer centraal zetten van kunstvakken op school; het rooster is al zo vol en veel leerkrachten zijn overbelast. Toch denk ik dat er meer mogelijk is, bijvoorbeeld door minder krampachtig vast te houden aan vakmethodes en met behulp van de kunstvakken vaker vakoverstijgend te werken.

Dit vraagt creativiteit en flexibiliteit van leerkrachten. En lef, want misschien werk je als leerkracht al jaren op dezelfde manier en bevalt die best goed. Maar wat nou als je tijd overhoudt in het rooster door vakken te combineren? En stel nou dat je merkt dat er meer lol ontstaat bij je leerlingen en er creativiteit bij jou zelf getriggerd wordt die het werken plezieriger maakt? Dit kun je alleen maar ontdekken door uit te proberen. Draagvlak bij het team is bij veranderingen als deze natuurlijk een eerste vereiste. Het roer kan niet in één keer om en dat hoeft ook niet.

Nina

Nina komt bij ons op school via het revalidatiecentrum. Daarvoor zat ze op een reguliere school, maar dat ging niet goed.

Een lief, stil meisje met prachtige donkerbruine ogen. Bang voor harde geluiden. Alles leidt haar af. In haar handen heeft ze weinig kracht, waardoor schrijven en tekenen lastig voor haar is. We trainen de kracht in haar handen door te kleien. Dit blijkt een schot in de roos, want ze geniet van tactiele sensatie en ontdekt bovendien dat ze iets kan maken. Trots laat ze haar slang, haar pannenkoek en de eerste letter van haar naam zien.

We trainen de kracht in haar handen door te kleien. Ze geniet van tactiele sensatie en ontdekt bovendien dat ze iets kan maken.

Vakoverstijgend werken

Tijdens mijn studie Master of Education in Arts aan de HKU ontwikkelde ik het afgelopen jaar het HogeHoedenSpel. Een ludo-didactische werkvorm waarbij leerkrachten op een spelmatige, associatieve manier cognitieve schoolvakken moeten combineren met kunstdisciplines. Het doel van het spel is: vakoverstijgend leren denken en werken. Het idee is simpel: in de ene hoge hoed zitten lootjes met schoolvakken in de andere hoed lootjes met kunstdisciplines. Per team wordt uit elke hoge hoed een lootje getrokken. De deelnemers brainstormen op een groot vel papier, waarbij ze de twee elementen tot een eenheid moeten smeden.

HogeHoedenSpel- Maria Hendriks

Via deze vrije fase wordt toegewerkt naar een uitvoerbare les of werkvorm waarbij schoolvak en kunstdiscipline in evenwicht zijn. Ze leggen de les vast op een format en presenteren het idee aan de anderen. Door deze cyclus te herhalen, ontstaat een hele verzameling vakoverstijgende lessen waaruit geput kan worden.

Op mijn eigen school speelde ik het spel met een deel van het team en de reacties waren positief. Collega's toonden zich verrast over de combinatiemogelijkheden en hun eigen creativiteit deze te ontwerpen. Het daadwerkelijk toepassen van de lessen in de groepen is nog een tweede, maar ik zie dit als een eerste stap.

Dat het mogelijk is om vakoverstijgend te werken in het basisonderwijs ervoer ik volop in de tijd dat ik werkte op de Nieuwe Regentesseschool Utrecht (Freinetonderwijs). Niet de methodes zijn hier leidend, maar de thema's waar vaak de leerlingen zelf mee naar school komen. Betrokkenheid gegarandeerd dus.

Het thematisch werken start al in de kleuterjaren en wordt tot en met groep acht voortgezet. In groep drie gebruikt de leerkracht geen voorgekauwde leesmethode, maar haakt in op de verhalen van kinderen. Belevissen worden getekend en opgetekend. Het 'woord van de week' wordt daaruit gedestilleerd. Zo leren kinderen stap voor stap, op een geïntegreerde manier, lezen en schrijven. Dit kan ook worden toegepast in het speciaal onderwijs voor langdurig zieke kinderen.

Tot slot

Niemand kiest ervoor ziek te zijn. En als je het toch bent streef je ernaar om beter te worden. Als je chronisch ziek bent, kun je niet beter worden. Dan zit er niets anders op dan te accepteren dat je bent wie je bent en dat jouw aandoening daar een deel van is. Je bent en je blijft anders. Laat dit nu juist in de kunstwereld een pré zijn!